

Dorovský, Ivan

Balkánská problematika a česká společnost : II. ohlas ilindenského povstání v Makedonii roku 1903 u nás

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1973, vol. 22, iss. C20, pp. [41]-59

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102182>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVAN DOROVSKÝ

BALKÁNSKÁ PROBLEMATIKA A ČESKÁ SPOLEČNOST

II. OHLAS ILINDENSKÉHO POVSTÁNÍ V MAKEDONII ROKU 1903 U NÁS

V letošním roce (1973) vzpomínáme spolu s makedonským národem a s pokrokovou veřejností balkánských národů, zejména pak s veřejností bulharskou, 70. výročí protitureckého tzv. ilindenského povstání v Makedonii. Shodou okolností se kryje pokračování naší práce o ohlasu událostí na Balkáně v české veřejnosti s tímto výročím, k jehož památce chceme přispět poznáním ohlasu osvobozeneckého boje makedonského lidu v českém tisku. Sám průběh povstání je natolik zajímavý, že by bylo záhodno je podrobně vypsát. Předběžně se spokojuji s připomínkou, že vedle povstání Burů právě boje v Makedonii ohlašovaly éru národně osvobozeneckých hnutí 20. století. Česká veřejnost nebyla nepřipravena přijímat a hodnotit zprávy o tomto povstání ze srpna 1903. O Balkánu a konkrétně o Makedonii se přece psávalo u nás již dříve. Malif F. B. Zvěřina, rodák z Hrotovic na Moravě, starý slovanofil (účastnil se i „pouti do Moskvy“ s Palackým!), uveřejnil v roce 1900 ve „Zlaté Praze“ kresbu „Ochridské jezero“ („Zlatá Praha“ 1900, str. 452). Moravské časopisy „Velehrad“ a „Hlídká“ psávaly už v letech 1889 a 1900 o Makedonii jako o „domovíně slovanských apoštolů“, informovaly o národnostních poměrech apod. („Velehrad“, roč. 9, 1897, str. 1, roč. 11, 1899, č. 6 — a „Hlídká“, č. 17, 1900, str. 480). Pražské „Radikální listy“ věděly v roce 1901 (např. č. 7 z 23. 2. 1901, roč. 8, str. 3) o vzniku povstaleckých čet v Makedonii a přes některé výhrady k jejich „teroristickým akcím“ chápaly je jako „zápas obdobný emancipačnímu boji národa našeho“. „Radikální listy“ přirovnaly hnutí Makedonců a Čechů takto: „Macedonci mají pouze své přirozené právo, my máme kromě toho i právo historické.“ Citát z „Radikálních listů“ zdaleka neznamená, že se u nás vědělo přesně, oč v Makedonii jde. Uvidíme, že ještě v roce 1903 se o poměrech v Makedonii referovalo tak, jako by šlo převážně o hnutí Bulharů či probulharské. Vědělo se dále či mysliło se, že v Makedonii jde mimo jiné také o spor srbsko-bulharský. (Viz např. článek chorvatského radikála Štěpána Radiče, Příčiny nejnovějšího konfliktu mezi Bulhary a Srby v Makedonii, „Česká revue“, roč. V/2, 1902, str. 673.) A pochopitelně referovalo se u nás o dílčích povstaleckých akcích v Makedonii v průběhu roku 1902, o nichž radikálně pokroková „Samostatnost“ (redigovaná A. Hajnem) napsala začátkem roku 1903 (č. 15, str. 80, z 18. 2.), že byly „spravedlivé, nutné a plodonosné pro osud křesťanů v Makedonii“.

* * *

Již v prvních měsících roku 1903 vzbuzovaly poměry v Makedonii opět pozornost evropského tisku. Také české časopisy začaly referovat o „nových událostech“ na Balkáně a konkrétně v Makedonii častěji. Olomoucký „Našinec“ měl ještě na začátku roku 1903 dojem, že v Makedonii jde o boj Bulharů, a proto na jejich adresu volá: „Chtějí-li Bulhaři býti

svobodnými, musí se bít. V řešení otázky makedonské však nejsou Bulhaři zajedno a politické snahy Bulharů a Makedonců (zde tedy „Našinec“ rozlišuje!), týkající se Makedonie, daly by se roztržiti do čtyř částí: První stojí na základě smlouvy štěpánské (rozuměj na základě smlouvy z roku 1878, podle které měla celá Makedonie patřit Bulharsku! — I. D.), druzí chtějí autonomii pro Makedonii s přivtělením k Bulharsku, třetí jsou pro čistou autonomii pro Makedonii, čtvrtí žádají, aby exarchát a biskupové (probulharští — I. D.) v Makedonii nadále působili.“ List dále konstatoval — a to byla důležitá informace pro českého čtenáře —, že „všichni Makedonci jsou proti rozdělení Makedonie mezi Srby a Bulhary“.¹ O těžké situaci křesťanského obyvatelstva v Makedonii referovala na začátku roku 1903 také „Moravská orlice“, která napsala, že „poměry v Makedonii... neudržitelny jsou“, a proto se „něco musí státi, aby život křesťanů, ať již té nebo oné národnosti... snesitelným učinil“.²

Zpravodajství o událostech na Balkáně a konkrétně v Makedonii stalo se v roce 1903 důležitou politickou skutečností, z které chtěly některé strany a někteří politikové vytěžit. Učinil tak zejména předseda národních socialistů Václav Klofáč. Klofáč navštívil balkánské země poprvé na podzim 1902. Půl roku po své první cestě se vydal znovu do Sofie, Cařihradu a Soluně. Cílem jeho druhé cesty bylo získat především podrobné informace o revolučních bouřích v Makedonii, které probíhaly po celý rok 1902 a které se začaly objevovat znovu na jaře 1903. Klofáč byl prvním českým politikem, nikoliv však prvním Čechem (jak se to někdy tvrdívá), který se osobně seznámil s makedonským národně osvobozeneckým hnutím a který se na základě vlastních znalostí pokusil formulovat české stanovisko k balkánské zahraniční politice rakousko-uherské říše. Jeho cesta do Makedonie koncem února 1903 mu pomohla sebrat jak v Makedonii, tak také v sousedních zemích materiál a důkazy o úmyslech rakousko-uherského imperialismu proniknout na Balkán. Ve svých publikovaných dojmech z cesty po Balkánu pak Klofáč snesl velmi důležité důkazy o makedonském osvobozeneckém hnutí a velmi ostře vystoupil proti politice Rakouska vůči slovanským národnostem v Rakousku. „Dokud Rakousko slovanské národnosti neuspokojilo doma, dokud doma nesjednalo pořádek, ani krok na slovanský Balkán!“ (podtrženo autorem) — psal kategoricky Klofáč.³ Nebyl však proti stykům Rakouska s Balkánem vůbec. Naopak, zdůrazňoval, že celá rakouská zahraniční politika a zvláště rakouský, především český průmysl by měl upřít svůj zrak právě k Balkánu, protože se domníval, že „... silný slovanský jih někdy bude velikou naší oporou“.⁴

Klofáč se dostal k makedonským hranicím a do rylských hor, kde byla střediska povstaleckého hnutí a makedonských uprchlíků. Mohl tak přímo na místě získat údaje o organizaci makedonského povstání. Měl důvěrné rozhovory nejen s vůdci makedonských komitétů v Sofii, nýbrž setkal se např. s bratrem Borise Sarafova. Byl celý týden — jak sám píše — ve styku

¹ Našinec, roč. 39, 1903, č. 13, str. 1.

² Moravská orlice, roč. 41, 1903, č. 61, str. 1–2.

³ V. Klofáč, *Z cesty po Balkánu*, Česká demokracie, 28. března 1903.

⁴ V. Klofáč, *K nynější situaci na Balkáně. Na cestě do rylských hor*. Národní politika, č. 84, 26. března 1903, str. 1–2.

s makedonskými předáky, kteří jej „zasvětili do své akce, jistě vznešené a heroické“.⁵ Stal se tak očitým svědkem a nejlepším informátorem o poměrech v Makedonii na počátku století. „Teprve dnes máme o všem jasný obraz, docela jiný, než podává nám jej žurnalistika... Navštívili jsme i raně z posledních srážek... Výteční lidé, junáci! Porady naše s tajným komitétem jsou ovšem plny půvabu a zajímavostí.“

Český tisk udělal jeho druhé cestě na Balkán velkou publicitu. Sám V. Klofáč posílal o své cestě zprávy nejen do deníku své strany, nýbrž i do jiných českých listů. Zvláště podrobně informovala o jeho balkánské cestě např. „Národní politika“,⁶ do níž posílal původní zprávy o svém pobytu v Bulharsku a v Makedonii. Vystupoval v nich proti růstu militarismu a zdůrazňoval několik základních skutečností tehdejších vztahů bulharsko-tureckých a bulharsko-makedonských. V Sofii byl Klofáč přijat představiteli všech bulharských politických stran a samotným ministerským předsedou dr. Danevem, kteří ho ujistili, že Bulharsko nechce válku s Tureckem a že ani Turecko, pokud Bulharsko nebude podporovat povstalce, nezahájí válku proti němu. Na základě rozhodnutí bulharské vlády o rozpuštění makedonských komitétů v Bulharsku došel Klofáč k závěru, že „celá makedonská otázka stala se tak pouhou vnitřní otázkou Turecka a nikde není příčiny k válce“.⁷ Dokonce nabyl přesvědčení, že Bulharsko nemá nejmenšího vlivu na hnutí v Makedonii, což neodpovídalo skutečnosti. Klofáč psal, že „makedonská bulharská inteligence pracuje zcela samostatně a nenechává se ovládati nikým“, „...ba ani tzv. makedonskými komitétů v Sofii“. Toto jeho konstatování vyplývalo ovšem z toho, co mu tvrdili představitelé v Sofii.

Klofáč dovedl vidět, že za Tureckem stojí Německo. Proto ostře vystupoval proti německému Drang nach Osten. Začátkem března 1903 psal ze Sofie: „Čím dále tím více vidíme, jak složitý je makedonský problém. A stále více cítíme, že ve skutečnosti právě tak jako u nás i zde odehrává se jen jedna z velikých episod v plemenném boji mezi Slovanstvem a světem germánským“.⁸

Klofáčovou zásluhou se čeští čtenáři měli možnost seznámit s rozhodnutím soluňského kongresu Vnitřní makedonské revoluční organizace o době zahájení povstání. Jak známo, soluňský kongres na počátku roku 1903 rozhodl vyčkat s povstáním do léta roku 1903. Představitelé VMRO očekávali provedení reform, které však nebyly uskutečněny. To však byl také jeden z argumentů povstalců, kteří tím ukazovali Evropě neschopnost velmocí (hlavně Rakouska a Ruska) donutit Turecko k jakýmkoliv „opravám“.

Vůdce české strany národně sociální mohl proto dělat také jisté závěry jednak o hnutí samotném, jednak o účasti sousedících států na něm, zvláště o účasti Bulharska. Některé Klofáčovy postřehy a závěry mají platnost i dnes a potvrzují správnost teze o makedonském charakteru národně osvobozenického hnutí v Makedonii. „...Co se děje v Makedanii, za to

⁵ V. Klofáč, *Z cesty do Makedonie*, Národní politika, č. 73, 15. března 1903, str. 1.

⁶ Národní listy ze dne 1. a 14. března 1903.

⁷ V. Klofáč, *K nynější situaci na Balkáně. Na cestě do rylských hor*, Národní politika, č. 84, 26. března 1903, str. 1–2.

⁸ Tamtéž jako pozn. 5.

nemůže být činěno odpovědným Bulharsko. Makedonské hnutí je hnutím samostatným, samostatně řízeným. Je to boj utiskovaného lidu proti utiskovatelům. A první jsou dost organizováni, aby na pomoc Bulharska se nespolehali. Je to úctyhodný boj za svobodu, za volný rozvoj a je to i boj sociální. Trvá už léta a kdy skončí, nikdo dnes neví...“

Cestu do Makedonie pokládal Klofáč nejen za svou osobní povinnost vůdce strany, nýbrž i za povinnost celé strany vůči slovanským národům balkánským. Chtěl „osobně se přesvědčit o šlapané lidskosti v Makedonii, osobně a na místě zjistiti všecku tu bestiálnost páchanou na lidu slovanském a pak — jednat!“

V Makedonii byl Klofáč svědkem dojímavých scén stovek ubohých rodin uprchlíků, ztýraných žen a dětí, a proto pozvedal hlas a vyzýval Evropu, aby zasáhla. „Či máme tam, kde vraždí se tisíce, méně sociální a humánní povinnosti, než když jednalo se prof. Masarykovi o Hilsnera? On jel do Polně, my do Makedonie.“

Klofáč se za svého měsíčního pobytu na Balkáně při své druhé cestě zajímal o poměry sociální, kulturní, hospodářské, o vztah rolníků k číftlikům, o složitý systém daňový apod. Proto mohl vidět a také viděl složitou makedonskou problematiku též v „osvětlení národně-sociálním“. „Je to boj za dvojí svobodu. Za svobodu národa a za svobodu v národě zbaveném cizího jařma. Hospodářský a sociální, opravdu už krajně nesnesitelný útisk vhná makedonský lid do revoluce. — Makedonie Makedoncům, to je heslo povstání. Heslo národní i sociální... Vánek národního probuzení vane zdravě celou zemí.“⁹ Klofáč právem obvinil německý tisk, že velmi kuse píše o makedonských věcech, a proto je Evropa špatně informována.

Řekli jsme již výše, že boj Burů proti Angličanům a makedonské hnutí byly často srovnávány. Klofáč, který na místě poznal politické a národnostní poměry v Makedonii, získal také mnoho informací o organizaci povstaleckého hnutí a o balkánské politice rakousko-uherské monarchie. Ovšem situaci poněkud idealizoval. „Od dob italských karbonářů nebylo revoluční organizace tak výtečné, přímo geniálně ustavené. V Makedonii jsou dnes dvě vlády: jedna turecká, druhá revoluční. Druhá je jistě silnější... Junáci jsou ti lidé, bijící se za svobodu... Omládli jsme v jejich kruhu na makedonské hranici, loučice se zde i s českým dělníkem Klimešem, nalézajícím se nyní v četě Karapejeva, kterýž kdys zajal Miss Stoenovou...“

Národně sociální poslanci vystupovali v říšské radě opozičně proti vládě. V době makedonských událostí se pokoušeli vyvolat opoziční náladu také proti zahraniční politice Rakousko-Uherska. Rozsáhlé informace Klofáč doplnil také údaji o činnosti Rakousko-Uherska na Balkáně, které získal v Bělehradě a v Sofii. V Bělehradě se sešli např. mimo jiné také s prof. Jovanem Cvijičem, který dobře znal nejen geografii a geologii Makedonie, o níž vydal později několik prací, nýbrž i národnostní složení obyvatelstva v Makedonii.

Klofáč nejednou vystupoval proti pronikání německého kapitálu a šíření německého vlivu v balkánských slovanských zemích. Prosazoval jednotnou slovanskou politiku proti německému a jinému tažení... „My Češi máme zájem na tom — tvrdil Klofáč — aby na Balkáně byly silné slovanské

⁹ V. Klofáč, *Z balkánské cesty*, Česká demokracie, 11. dubna 1903.

státy, které by nestaly se kořistí „Drang nach Osten“... Solidarita slovanského lidu musí být už jednou prakticky prováděna a organizována.“¹⁰ V úsilí makedonského obyvatelstva viděl Klofáč boj mezi světem slovanským a německým, který „našel v Turecku své levé křídlo“. Ostatně Klofáč sám přiznává, že jej na Balkán vedl především zájem o slovanskou otázku a „Drang nach Osten“.¹¹

Věděl dobře, že „český lid s nadšením sleduje heroický zápas makedonských junáků“. Proto neváhal je postavit proti českému člověku u piva jako vzor vlastenectví. Makedonské hnutí záměrně idealizoval. Hrál na citové struny českého člověka. „Nadšeně jsme tiskli ruce makedonským ‚komikům‘ – rozepisuje se Klofáč velmi podrobně v „Ilustrovaném světě“, „hrdinům, apoštolům a mučedníkům Revoluce na nejdálnějším slovanském Jihu“... „Do jaké výšky rostou ti chrabří junáci, kteří s takovou odvahou s nepřitelem nepoměrně silnějším bijí se v horách malešovských, kol Bitolje, u Prilepu, Séru a Skoplje“.¹²

Organizace makedonských komitů byla podle Klofáče velkolepá a uváděla v údiv celý svět. Makedonské události srovnával dokonce s dobou husitskou... „ti mladí, osmahlí mužové, klidní a sebevědomí, na smrt odhodlaní, připomínají nám dny lepší lidské minulosti, jež rodila veliké lidi a byla schopna velikých činů, dny přímo naše slavné husitské!“¹³

Jak jsme již dříve poznamenali, Klofáč idealizoval masovost revolučního hnutí v Makedonii. Pro povzbuzení citu slovanské přibuznosti však to mělo v té době svůj význam. „Žádné kompromisy; svoboda nebo smrt – to je heslo, jež je všito do revolučních praporů i do čela čapek! A tak se také jedná dnes v Makedonii.

Student, mladý rolník, dělník, učitel i obchodník s nadšením, s nadšením u nás téměř neznámým podávají si ruce a soustřeďují se v čtyř, pohrdajíce smrtí. Očekávají ji, ano jdou jí vyzývavě vstříc. Svoboda rodila se vždy v potocích lidské krve. Tak tomu bylo vždy a tak tomu vždy bude. Nuže, nechť zemrou, ale národ ať žije!“

Revoluční organizace v Makedonii je mocnější a spořádanější než vláda turecká – psal Klofáč. Je to podle Klofáče organizace, která ví, „že národ zajišťuje svou existenci a budoucnost jen bojem a prací a nikoliv stálým ustupováním a zbabělým kompromisováním“.

Klofáč horlil pro slovanskou vzájemnost. Chápal ji především jako vzájemné poznání jednotlivých slovanských národů a zemí. Proto podával také popis krásné krajiny a vyzýval české turisty, aby navštěvovali a objevovali Balkán. „Pořád se mluví o slovanské vzájemnosti. Jak je možno se milovat, když se neznáme?“¹⁴

Podle vlastních vzpomínek, Klofáčovým cestám po balkánských slovanských zemích, zvláště po Makedonii, činila turecká vláda potíže a znemožňovala volnost pohybu, protože údajně ministr pro zahraniční záležitosti hr. Gołuchowski upozornil tureckou vládu, že Klofáč je nebezpečný člověk, který chce makedonským povstalcům propašovat zbraně. „Ale v horší

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Ilustrovaný svět III, 1903, str. 664–666.

¹² Tamtéž, str. 665.

¹³ Tamtéž, str. 615.

¹⁴ Tamtéž, str. 732–734.

situaci jsem byl v roce 1903. Byl jsem tehdy v jakémsi příjemném zajetí. Náš zahraniční ministr žádal tureckou vládu, aby mne nikam nepouštěla, že jsem strašně nebezpečný člověk, že dokonce vezu povstalcům makedonským od českého národa pušky a peníze.“¹⁵

Po svém návratu jak z první, tak i z druhé balkánské cesty, uspořádal Klofáč řadu přednášek v mnoha českých a moravských městech, v nichž rozebíral českou politiku a zvláště poměry na Balkáně, hlavně v Makedonii. Jeho přednášky i veřejné projevy o Makedonii se setkávaly u českého publika s velkým zájmem a byly hojně navštěvovány.¹⁶

O poměrech v Makedonii a o makedonské otázce velmi obsírně pojednal Klofáč na schůzi poslanecké sněmovny 9. června 1903, kde „v zájmu lidskosti, pravdy“ podal pilný návrh o rakouské politice na Balkáně. Žádal, aby vláda podala jasné informace o rakousko-uherské politice na Balkáně a aby vysvětlila, proč Rakousko neučinilo nic k uskutečnění 23. článku berlínských smlouvy, kterou samo podepsalo. Ve svém vystoupení Klofáč odhalil zásahy rakouské monarchie do vývoje makedonské otázky, protože „Rakousko má samo zálsk na Makedonii“. Začátkem následujícího roku 1904 dokonce „Česká demokracie“ psala o obsazení Mitrovice a o zakročení Rakouska v Makedonii.¹⁷ Také ve svých přednáškách a veřejných vystoupeních označoval Klofáč povstalecké akce v Makedonii za projev národně osvobozenického boje makedonských Slovanů.

Zásluhou dr. Josefa Scheinera a dr. Vratislava Černého byla těsně před vánocemi roku 1903 svolána na Žofíně v Praze velká veřejná schůze, na níž měl mluvit „o povstání makedonském“ ředitel zemské banky Fr. Procházka.¹⁸ Tohoto veřejného shromáždění se zúčastnili zástupci všech českých politických stran. Podle nezávislých „Bydžovských listů“ tak „Praha byla konečně svědkem velkého projevu sympatie k utiskovaným Mace-doncům... Česká veřejnost neobyčejnou účastí dala na jevo svůj soucit s nešťastným národem bratrským...“¹⁹ Podle „Času“ bylo na protestní schůzi nejvíce stoupenců strany národně sociální. Kromě Františka Procházky na shromáždění promluvili také dr. Josef Herold, dr. B. Baxa, student Sedlák „a zvláště významně poslanec Klofáč. Za jeho řeči dostoupilo nadšení vrcholu“.²⁰

Josef Scheiner v úvodním projevu zdůraznil aktuálnost makedonské otázky, ukázal na netečnost velmocí, popsal utrpení Makedonců a vyzval Čechy, aby v zájmu slovanství, lidskosti a práva všemožně podporovali Makedonce. Dr. Herold kritizoval rakouskou zahraniční politiku, zatímco student práv Sedlák vyvozoval, že český lid je povinen protestovat proti tureckému řádnění v Makedonii. „Bydžovské listy“ psaly o této schůzi jako o významné a včasné akci českého lidu na pomoc strádajícím Mace-doncům, „neboť poměry v Makedonii jsou skutečně strašné“. Radí nevěřit

¹⁵ V. Klofáč, *Hrst vzpomínek*, in: *Pamětní list k 15letému trvání strany národně sociální*, Praha 1922, str. 21.

¹⁶ Dne 19. dubna 1903 přednášel V. Klofáč v Besedním domě v Brně o své balkánské cestě. Podle zpráv z tehdejšího tisku byl prý Besední dům do posledního místa zaplněn.

¹⁷ *Česká demokracie*, č. 9, 27. února 1904.

¹⁸ Státní ústřední archiv (SÚA), PP 1900–1907, V 54/331/1903.

¹⁹ *Bydžovské listy*, r. 17, č. 24, 26. prosince 1963, str. 2.

²⁰ Tamtéž.

Turkům a jimi vyhlášené amnestii, v níž slibovali mírné zacházení s účastníky povstání.

V přijaté rezoluci z tohoto shromáždění se vyjadřovala vřelá účast českého lidu s osudem slovanských bratrů v Makedonii, své sympatie s bojem za osvobození a žádalo se, aby pod záštitou mocnosti bylo ponecháno uspořádání poměrů v Makedonii balkánským národům. Zdůrazňovala se historická spjatost Čechů s „bratry na jihu“, z jejichž země „přišlo k nám první světlo víry a osvěty křesťanské“. Rezoluce rovněž vyzývala český lid k poskytnutí peněžní a materiální pomoci makedonskému lidu.²¹

Také v roce 1904 pokračoval Klofáč ve svých přednáškách „O dojmech z cest po Balkáně“, v nichž mluvil velmi obsírně především o Makedonii. Takové přednášky konal např. v březnu (6. 3. 1904) na Kladně, o týden později Politický klub národní strany dělnické v Přešticích zorganizoval pro 250 lidí schůzi s Klofáčovou přednáškou o Balkáně, 15. dubna mluvil Klofáč na shromáždění v Mnichově Hradišti o Balkánu a Makedonii, 24. dubna se konal v Poděbradech „makedonský večer“, na němž rovněž nechybělo Klofáčovo vystoupení, týden nato (30. dubna 1904) Jednota Prokopa Holého v Havlíčkově Brodě si ho pozvala, aby vyprávěl o Balkánu apod. Tato velká Klofáčova aktivita nesporně svědčí o jeho hlubokém zájmu o otázky vztahů mezi balkánskými národy i o jeho vřelých sympatiích s bojem proborných makedonských Slovanů. V druhé polovině roku 1904, po návštěvě Dálného východu, pak Klofáč konal cyklus přednášek o Mandžusku a rusko-japonské válce.²²

Kromě strany národně sociální, v jejímž čele stál Klofáč, zaujímaly svá stanoviska k událostem na Balkáně také ostatní české politické skupiny. Činila tak např. i národní strana svobodomyšlná, jejíž orgán „Česká revue“ přinesl už před rokem 1903 několik informací o srbsko-bulharském sporu o Makedonii. V roce 1903 se v „České revui“ zamýšlel nad historií makedonských Slovanů dr. B. Baxa — používaje dostupných německých a francouzských prací — a zejména analyzoval aspirace sousedních států na Makedonii. Makedonskou otázku²³ pak zařadil do širších souvislostí balkánských i evropských. Nejtěžší otázkou pro Baxu bylo rozhodnout, zda je třeba počítat makedonské Slovanů k Bulharům nebo Srbům — nebo k oběma. Na položenou otázku nedává Baxa odpověď a bere v úvahu propagandu obou jmenovaných států.

Nejvlivnější český deník „Národní listy“ pozorně sledoval události na Balkáně. V roce 1903 tam dokonce měl i své dopisovatele. Ve zvláštních rubrikách (Balkánské události, Makedonie) přinášely „Národní listy“ zprávy o povstaleckých četách, uprchlících, vraždách, reformách atd. Soluňské politické atentáty z konce dubna a začátku května 1903 srovnávaly „Národní listy“ s podobnými atentáty italských mezzinistů v 50. letech minulého století, které přispěly k osvobození a sjednocení Itálie. Hodnotí je jako „nejryzejší projev vlasteneckého nadšení odhodlaných vlastenců a mstitelů nešťastného, na krev vydíraného a sverepými násilnostmi tureckých úředníků, zaptijů a důstojníků zamořeného lidu slovanského v Makedonii... Potlačený ten lid zná svého osmanského zvilého utlačovatele zblízka a lépe než celá učená diplomacie evropská“.²⁴

²¹ Moravská orlice, č. 294, 1903, str. 2.

²² SÚA, PM 8/1/88, 1904, PM 8/1/88, 1904.

²³ B. Baxa, *Macedonská otázka*, Česká revue, roč. VI, 1903, str. 708–715. Baxa citoval z prací K. Gersin, *Macedonien und das türkische Problem*, Wien 1902; H. Grothe, *Politisches und Ethnographisches über Macedonien*, München 1903; A. Chéradame, *La Question d'Orient, La Macédonie*, Paris 1903.

²⁴ Národní listy, čís. 48, 1903.

Soluňské atentáty byly, jak známo, dílem makedonských anarchisticky orientovaných intelektuálů, kteří vytvořili teroristickou skupinu Gemidžii. Vyvolaly velký rozruch jak v samotné Makedonii, tak i v Evropě. A to bylo také jejich základním cílem. Zainteresovat evropskou veřejnost a vyvolat intervenci evropských mocností. Evropské diplomatické kruhy byly zpočátku těmito akcemi překvapeny; pumové atentáty však donutily veřejnost i diplomacii, aby se znovu zabývala otázkou Makedonie a aby navrhla řešení situace. V tisku se objevovaly zprávy o možném zakročení dokonce Rakousko-Uherska. V té souvislosti se sociálně demokratický „Duch času“ tázal, z jakých důvodů by se Rakousko-Uhersko pouštělo do války. Jistě to nejsou prý důvody lásky ke křesťanství nebo dokonce k slovanským národům, nýbrž zřejmě dobývačné plány. „Vede se rakouským národům – ptal se „Duch času“ – „tak dobře, že by už nemohly snést a chtěly ho kus popráti jiným národům? Anebo se jedná jen o ztročení národů jiných, jako jsme my?“²⁵

Evropské mocnosti si ovšem byly velmi dobře vědomy, že jakýkoliv zásah na Balkáně – jak poznamenala socialistická „Akademie“²⁶ – by mohl být příčinou války. Proto volily „status quo“ na Balkáně s tím, že navrhovaly na jaře 1903 provedení reformy v Makedonii. Podle okolností pak některé státy si osobovaly větší právo „kontroly“ poměrů na Balkáně, jiné zase spíše trvaly na integritě Turecka. Realistický „Čas“ se pokusil v květnu 1903 posoudit vztah také okolních balkánských států k Makedonii. Referoval např. o projevu bulharského ministerského předsedy dr. Daneva, který nezapíral, že Bulharsko si činí nároky na Makedonii, ale že zároveň respektuje suverenitu Turecka. „Čas“ dokonce soudil, přejímaje domnělé informace bulharského tisku, že prý Rakousko-Uhersko podporovalo Vnitřní makedonskou revoluční organizaci nejen finančně, ale i zbraňmi.²⁷

Začátkem srpna 1903 byly české časopisy informovány o tom, že Vnitřní makedonská organizace zaslala velmocem „Deklaraci“, v níž byla evropská veřejnost upozorněna na začátek povstání Makedonců. „Deklarace“ byla později přetištěna i u nás doslova a zejména „Slovanský přehled“ o ní referoval podrobně. Výzvu Makedonců o pomoc Evropy komentovaly „Národní listy“ s pochybnostmi o její účinnosti: představovaly si řešení poměrů v Makedonii tak, že by byl jmenován „křesťanský“ generální guvernér, který by byl uznán velmocemi a zůstal by nezávislý na Portě.²⁸ Shodně psaly „Lidové noviny“, které seznamovaly čtenáře s cílem makedonské revoluce. Viděly jej především v evropském zakročení a pak v poskytnutí politické autonomie. Očekávaly rovněž, že do makedonských záležitostí zasáhne Rusko.²⁹ Upozorňovaly českou veřejnost, že... „povstalci jsou na život a na smrt odhodláni dosáhnout toho, aby se v Evropě po evropsku vládlo, což konečně také ostatní Evropa bude muset uznat“.³⁰ Situace na Balkáně se pokládala za nejkritičtější od dob rusko-turecké války. „Lidové noviny“ shodně s některými ruskými časopisy žádaly rozhodnou intervenci

²⁵ *Bude vojna s Turkem*, Duch času, 14. května 1903.

²⁶ *V e r u s*, *Otázka východní*, Akademie, roč. VII, 1902/3, str. 107–118.

²⁷ *Čas*, 1903, č. 125 a č. 133, str. 2.

²⁸ *Národní listy*, 11. srpna 1903.

²⁹ *Lidové noviny*, 11. srpna 1903.

³⁰ *Lidové noviny*, 14. srpna 1903.

proti Turecku a podřízení makedonského četnictva velení ruských a rouských důstojníků.³¹

Evropa ovšem nezakročila. Evropské velmoci se na balkánské události dívaly z hlediska svých úzce politických a hospodářských zájmů. Málo jim záleželo na tom, zda bude křesťanské obyvatelstvo Makedonie vyhubeno tureckými násilnostmi. To dobře postřehly „Národní listy“: „Přes všechnu nepřízeň okolností, přes všechnu opuštěnost od celého křesťanského světa 20. století, povstávají a bijí se nešťastní Slované makedonští s osmanskými tyrany... Život se pro ně stal již zhola nesnesitelným, takže v zoufalství svém jen po zbrani sahají a na vrahy se vrhají, tepouce je na potkání, jako činili ve století 15. proti smrtonosné záplavě křížáckých hord ohrožení otcové naší husičti za heslem „Bijte, zabijte, nikoho neživte!“... Jakže zněla válečná píseň našich Táborův, s níž se vrhali v nejkrutější, nerovný boj?... Touž písní zvučí také dnes odhodlaná duše toho chrabrého lidu slovanského v horách kolem jezera Ochridského v Makedonii...“³²

Velmi zajímavá je v té souvislosti výzva účastníka povstání, volyňského „Všeslovana“ nebo „slovanofila“ Romualda Grigorjeviče Prževalského, kterou zaslal ze Sofie českému lidu a jejíž plný text „Národní listy“ otiskly.³³ Dobrovolník Prževalskij mluví ve své výzvě o slovanské Makedonii, hraje na slovanské city a cyrilometodějskou tradici. Z výzvy se dovídáme, že v makedonských povstaleckých oddílech „něco hrdinných jejich synů bojuje“, tj. Čechů, jejichž příkladu slovanofil Prževalskij následoval a dal se rovněž k makedonským povstalcům. Zjistili jsme, že z Čechů to byli především Jan Klimeš a Antonín M. Výmola, kteří o svém působení v četách makedonských povstalců i o rozsahu a hrůzách makedonského hnutí podali v tisku mnoho svědectví.

Jan Klimeš, rodák z Uherského Hradiště, „s puškou v ruce se bil za lid makedonský“. Jeho účast v makedonském povstání hodnotil Václav Klofáč jako slovanskou vzájemnost osvědčenou skutky. Povoláním byl Klimeš umělecký řemeslník a byl zaměstnán jako dílovedoucí v jednom pešském závodě. Dne 20. října 1902 byl vyslán do Sofie jako zástupce firmy obchodující s nábytkem. Vábilo ho, jak sám píše, poznat ze zkušenosti „Makedonce, ony pověstné hrdiny, bojující za myšlenku svobody národní, o kterých jsem tak mnoho četl a jim se nesmírně obdivoval“. Klimeš opustil zaměstnání a usiloval o spojení s makedonskými emigranty v Sofii. Zpočátku se všude setkával s nedůvěrou a s odmítáním. Podle vlastního svědectví se počátkem ledna 1903 seznámil náhodně s poslancem bulharského sněmu Antonem Stojanovem, který mu plamenně vyprávěl o „majce Makedonii“. Stojanov mu zprostředkoval spojení s četou Rista Černopejeva, od Turků nazývaného Karapejevem. Klimeš byl v té době jediným cizincem, který se dobrovolně přihlásil k povstalcům.

V článku Organizace a život v četách makedonských povstalců popsal Klimeš svůj pobyt a život v makedonských povstaleckých jednotkách.³⁴ Jeho autentické zážitky, zkušenosti a zprávy o přípravách k povstání,

³¹ *Velmoci a Makedonie*, Lidové noviny, 22. srpna 1903; *Před zakročením na Balkáně*, Národní listy, 20. srpna 1903.

³² *Povstání Slovanů makedonských se vzrývá v bouř*, Národní listy, č. 224, 18. srpna 1903, str. 1.

³³ Národní listy, č. 255, 1903, str. 4.

³⁴ *Ilustrovaný svět*, III, 1903, str. 1003.

o organizaci, zbraních atd. jistě ještě více působily na vědomí českého čtenáře. Klimeš popsal dosti podrobně Rista Černopejeva a jiné strategy makedonského hnutí. Není bez zajímavosti, že makedonští povstalci, vedle makedonských bojových písní (Ne plači, majko, ne žali, što jas si odam v boj) zpívali podle Klimeše také píseň *Kade rodât mi* (Kde domov můj) s nápěvem české hymny.³⁵ Věrohodná Klimešova svědectví přibližovala českému čtenáři složité cesty přechodu povstalců z Bulharska do Makedonie, srážky s tureckým vojskem, masakry páchané Turky na místním obyvatelstvu apod.

Jan Klimeš psal o svých zkušenostech také v jiných českých významných listech. Je rovněž autorem anonymního fejetonu *Poprvé v ohni*, jež otiskly „Národní listy“, v němž podrobně popsal boje povstalecké čety s Turky, kde byl sám raněn a zasloužil si za svou statečnost rytířské povstalecké ostruhy.³⁶

České časopisy přinášely rovněž obrázky, které měly doplňovat „kroniku hrůz a béd balkánských a makedonských“, která byla — jak psal „Ilustrovaný svět“ — „na ten čas . . . nevyčerpateľná, jsouc psána neustále nevinnou krví slovanskou“.³⁷ Nechyběly ani obrázky povstaleckých čet, předáků makedonského povstání (např. Borise Sarafova) a také makedonských uprchlíků, doprovázené textem o „bratřích našich Slovanech“ a „nešťastném národu Slovanů makedonských“.³⁸

Antonín Miroslav V ý m o l a, rodem z Moravy, prožil celé léto a podzim jako člen povstaleckých čet a po svém návratu uspořádal o makedonském povstání řadu přednášek. O své zážitky ze setkání s makedonskými uprchlíky a raněnými povstalci na Rílském monastýru se podělil také v tisku.³⁹ Výmola psal: „Zvykl jsem a otvrdl jsem v bojích, ale při pohledu na bledé, ustrašené a vpadlé líce těchto ubožáků bylo mi úzko a těžko na duši. Chmurné a divné myšlenky rodily se v mozku volající na Slovanstvo: „Hle, tvoji bratři, vlastní krevní bratři, kteří dosud trpí pod jhem divokých hord asijských a ty se jich nezastaneš, ty jim nepomůžeš. Slovanstvo, kde jsi, kde jsou tvé bratrské city, kde je tvá vděčnost k národu, k zemi, která dala ti sv. apoštoly Kyrilla a Methodia a která poslala ti lásku Kristovu.“⁴⁰ Výmola se rovněž osobně setkal s některými významnými povstaleckými osobnostmi, napsal o nich v tisku a zdůraznil, že i „Makedonie má své junáky“.⁴¹

Prímých českých účastníků v makedonských povstaleckých četách nebylo mnoho. Přesto však jejich propagace makedonských událostí, jejich očitě svědectví o utrpení lidu a o jeho velké touze po svobodě i odhodlání bojovat proti mnohem silnějšimu nepříteli, mělo velký význam. Jeden z účastníků uveřejnil své vzpomínky a dojmy z boje s povstaleckou četou

³⁵ *Slovanské hymny. Melodie, původní texty, české překlady*, Praha 1900.

³⁶ *Národní listy*, č. 329, 1903, str. 1.

³⁷ *Ilustrovaný svět*, roč. IV, č. 1, 30. října 1903.

³⁸ *Tamtéž*, č. 9, 1903, str. 194, 195, 198, 211.

³⁹ Antonín Mír. V ý m o l a, *Makedonští „běžanci“*, *Ilustrovaný svět*, roč. IV, č. 7, 1904, str. 158–159.

⁴⁰ *Tamtéž*, str. 159.

⁴¹ *Karapan-čauš. Obrázek makedonského povstalice* od Ant. V ý m o l y, *Samostatnost*, roč. 7, č. 103–104, 18.–19. prosince 1903.

anonymně v „Besedách lidu“⁴² Zachytil tu nejen život a způsoby vesničanů, organizaci povstalecké čety, nýbrž vyprávěl českým čtenářům také o masovém nadšení obyvatelstva pro povstání. Vyprávění o tureckých násilnostech, drancování a olupování prostého lidu i o zvěrstvech, páchaných na nevinném obyvatelstvu („Na jednom místě jsem našel smazané stopy krve po tureckém násilí, kde Turci hlavu dítěte rozbili o zeď) — nemohlo nezbudit nenávisť k Turkům a lásku k trpícímu slovanskému lidu na balkánském jihu.

Hrůzné „obrázky“ z událostí v Makedonii přinesl rovněž František V. Král, který podle vlastních slov se spolu ještě s jedním Čechem, Antonínem Bednářem, zúčastnili v Manovově četě přepadení tureckého bega v Melniku. Manovova a podobné čety byly vysílány už od konce 90. let do Makedonie a byly většinou dílem oficiálních bulharských míst. Po přepadech na makedonských hranicích nebo v Makedonii se vracely zpět do Sofie. Po návratu z jedné takové akce Fr. V. Král konstatoval: „Neodnesl jsem si dojmu jiného, leda že jsem ztratil naději v pokojné rozřešení makedonské otázky.“⁴³

Zprávy o tureckých zvěrstvech v Makedonii, které přinášel český tisk, nemohly neotřást svědomím českého člověka a jeho slovanským citěním. V polovině října 1903 psaly např. Národní listy o střelbě tureckých vojáků do nevinných dětí ve vsi Armenci. Podobné zločiny vyvolávaly hněv i samotných tureckých vojáků.⁴⁴

Dlouholetý přítel všech utlačovaných národů balkánských, zvláště Černohorců a Makedonců, Josef Holeček, vyzýval, aby dobrovolné peněžní příspěvky z Čech, pokud se posbírají, neposílaly do pokladny komitétu v Sofii, nýbrž aby se za ně hned na místě koupily zbraně.⁴⁵

Slovanský dobročinný spolek v Sofii zaslal v polovině října 1903 „bratřům od Vltavy“ obšírnou výzvu, v níž psal o „nešťastné otčině sv. věrozvěstů Cyrila a Metoděje“, která je „obrácena v ponuru poušť širokého hřbitova“, popisoval hrůzy, které páchají turečtí bašibuzuci na nevinném obyvatelstvu, „hledal soucit u všech slovanských duší“ a dovolával se také soucitu Čechů. „K Vám, bratři od Vltavy, se obracíme v zármutku, v bídě naší. K Vám, prvním prorokům slovanské lásky, k Vám, prvním apoštolům slovanské víry se utíkáme se svou bolestí.“ Výzva se obracela o materiální pomoc pro makedonské uprchlíky. Po dopisu R. Prževalského to byla další výzva k českému lidu o pomoc pro Makedonce. Podobné akce nemohly samozřejmě nezapůsobit na lid v českých zemích. O materiální pomoci, která byla lidu Makedonie poskytnuta, nemáme, bohužel, přesné údaje.⁴⁶

Významní bulharští historikové, literáti, jazykovědci vystupovali v zahraničním tisku na obranu „Bulharů v Makedonii“. Jedním z nich byl také Lubomír Miletič, který v srpnu 1903 uveřejnil v pražském německém listu „Politik“ obšírnou stať, v níž vysvětloval příčiny a cíle Ilindenského povstání. Pochopitelně ze stanoviska zájmu Bulharska. Proto je zajímavé, že

⁴² *Črty z Makedonie. V selo Belica, Besedy lidu*, roč. 12, 1904, str. 51–54.

⁴³ *Ilustrovaný svět*, roč. III, 1903, str. 718.

⁴⁴ *Národní listy*, č. 273, 1903, str. 5.

⁴⁵ *Národní listy*, č. 276, 1903, str. 5.

⁴⁶ *Národní listy*, č. 279, 13. října 1903, str. 2

vídeňský tisk (např. „Zeit“, „Neue Freie Presse“), ani české noviny nepovažovaly za nutné o tomto Miletičově výkladu se zmínit. Miletič hned po vypuknutí povstání odjel (24. srpna 1903) do Prahy, aby zde působil na české veřejné mínění ve prospěch „bulharských povstalců“ v Makedonii. V Praze vystoupil Miletič na zvláštním zasedání Národní rady, kde podrobně vysvětlil stav makedonské otázky a žádal, aby čeští představitelé ve vídeňském parlamentu a v delegacích položili otázku ve prospěch „makedonských Bulharů“, což čeští poslanci Národní rady podle Miletiče slíbili. Miletič rovněž žádal, aby byla zorganizována sbírka ve prospěch makedonského obyvatelstva. Po neúspěšném konci Ilindenského povstání cestoval Miletič v září 1903 spolu s prof. Ivanem Georgovem po evropských hlavních městech a oba se přimlouvali za pomoc makedonskému obyvatelstvu.⁴⁷

Události v Makedonii upoutaly pozornost i socialistického tisku. V prostředí Mezinárodního dělnického sdružení se zajímali o „východní“ otázku už od let 1896–1897, a tak není divu, že nové nepokoje v Makedonii byly hodnoceny i Mezinárodním socialistickým byrem. Zmínili jsme se již o stanovisku českých socialistických časopisů „Duch času“ a „Akademie“. Nejvíce zpráv o událostech na Balkáně a konkrétně v Makedonii pochopitelně čteme v „Právu lidu“ a v brněnské „Rovnosti“. Stručně lze říci, že česká sociální demokracie projevovala zpočátku – podobně jako jiné evropské socialistické strany – obavy, aby v důsledku nepokojů v Makedonii nevznikla evropská válka. „Evropa stojí před nebezpečím ohně na Balkáně,“ psala „Rovnost“ začátkem března 1903. Z toho důvodu sledovali události na Balkáně i čeští socialisté, „poněvadž v případě krvavého řešení by to byla krev našeho dělnictva (rozuměj českých vojáků rakouské armády! – I. D.), která by na bojištích tekla“. I český sociálně demokratický tisk přejímal v této souvislosti obavy západoevropských socialistů z toho, že ve válce by hrálo hlavní úlohu reakční Rusko. A to bylo „nám socialistům“ – psala „Rovnost“ – „velice málo sympatické“. Protestovat proti tureckému absolutismu a vyháněti jej absolutismem ruským je ve skutečnosti vyhánění čerta ďablem.“⁴⁸

Čeští sociální demokraté nevěřili v úspěch povstaleckých makedonských čet do té doby, dokud nezasáhnou velmoci. V tento zákrok evropských států proti tureckému panství na Balkáně pak socialisté rovněž nevěřili. Proto jim vycházely smutné prognózy o tom, že makedonské hnutí je odsouzeno „k udušení ve vlastní krvi“. Na druhé straně se čeští socialisté stavěli za vyřešení požadavků makedonského lidu a za podporu jejich boje mezinárodním dělnickým hnutím. Proto také čeští sociální demokraté kritizovali nejen velmoci, ale i vedení německo-rakouské sociální demokracie, jejíž zástupci v Mezinárodním socialistickém byru v Bruselu se zachovávali k rezoluci Mezinárodního dělnického sdružení ve prospěch Makedonců pasivně nebo dokonce záporně. „Akademie“ si právem stěžovala, že socialistické ústředí v Bruselu špatně informovalo sociálně demokratické strany jednotlivých zemí o svých stanoviscích a rozhodnutích a žádala rezolutně: „Sociální demokracie je povinna státi na straně všech utiskovaných národností bez rozdílu, a zejména vystupujeme-li na schůzích

⁴⁷ *Balkánská otázka*, *Rovnost*, 1903, č. 41.

⁴⁸ Tamtéž.

a v časopisech s takovým důrazem proti tyranii ruské, nesmíme přimhuřovati oči nad tyranii tureckou, která je ještě brutálnější.“⁴⁹

Podobně jako jiné časopisy, sledovaly i sociálně demokratické listy jednání velmocí o Makedonii na podzim 1903, především pak dohodu Ruska a Rakouska v Mürzstegu ze začátku října 1903. Návrhům reformem v Makedonii, které ostatně turecká vláda odmítala, se sociálně demokratický tisk posmíval. „Krev na Balkáně tekla letos úplně nadarmo,“ psala „Rovnost“. Evropské mocnosti znovu ukázaly, že si nepřejí, „aby Turecko něco dělalo ve prospěch ujařmeného obyvatelstva, poněvadž to není v jejich prospěch.“⁵⁰

„Národní listy“ považovaly mürzstegský program za nedostatečný, protože Makedonci „netouží po opravách ve správě turecké, ale po osvobození od Turecka“.⁵¹ „Lidové noviny“ přinesly všech devět bodů úmluvy hraběte Gołuchowského a Lamsdorfa v Mürzstegu.⁵² Český tisk zdůrazňoval, že sice Turecko reformní návrhy nakonec přijalo, ale že stejně se neprovádějí, protože se Turecko obává, že dříve nebo později by podobné ústupky mohly vést k autonomii Makedonie. Porta se spoléhala na podporu německé diplomacie, a proto reformy sabotovala. Nevěřily v provedení i tak polovičatých reformem.⁵³ „Kde jaký nepřítel Slovanstva, tehda s netajenou škodolibostí očekával“ – psaly „Národní listy“ – „že tím jest (tj. reformami –id) nebezpečí makedonské zažehnáno. Než přepočítali se šeredně politikové cařihradští se všemi svými šlechetnými přáteli! Dnes trnou před novým důkazem neohroženosti a vytrvalé patriotické odhodlanosti povstalcův makedonských...“⁵⁴

Povstalecká organizace – jak psal tehdy „Čas“ – ztratila veškerou důvěru v diplomatickou taktiku evropských mocností a zvolila proto cestu účinnější a přímější, totiž dát Evropě příležitost, aby se mohla zděsit tureckými násilnostmi. „Povstalci nežádají nic revolučního“ – pokračoval „Čas“. „Všechno, co chtějí, jest, aby muž, postavený v čelo Makedonie, nebyl odpověden Cařihradu, nýbrž Evropě. Není spravedlivější a nutnější nápravy, než je tato.“⁵⁵

Také redakce „Času“ viděla průtahy velmocí i Turecka v provedení reformem v Makedonii a odvážila se v souvislosti se schůzkou ruského cara s rakouským císařem ve Vídni na počátku podzimu roku 1903 položit otázku, kdo a jakými prostředky zaručí, aby Turecko provedlo reformy v plném rozsahu. Jak známo, vlády jmenovaných císařů dostaly tenkrát od všech velmocí plnou moc v otázce Makedonie. V souvislosti s touto diplomatickou aktivitou „Čas“ psal: „Vůči horoucímu, prudce bouchajícímu životu, vůči národnostnímu záští a hrdinné lásce ke svému národu, vůči vábívému snu o neodvislosti, o svržení tureckého jha a národním obrození

⁴⁹ Akademie, roč. 7, 1902–1903, str. 351; podrobně o postoji Mezinárodního dělnického sdružení k „balkánské otázce“ J. Kolečka, *Národnostní programy pro střední a jihovýchodní Evropu*, Brno 1971, str. 124 n.

⁵⁰ *Turecké ukrutnosti v Makedonii a sociální demokracie*, Rovnost, 21. října 1903, č. 126, str. 2.

⁵¹ Národní listy, č. 48, 18. února 1903, str. 1.

⁵² Lidové noviny, č. 246, 1903, str. 2.

⁵³ Národní listy, č. 329, 1903, str. 1.

⁵⁴ Národní listy, č. 216, 1903, str. 1.

⁵⁵ Čas, č. 235, 29. srpna 1903, str. 1.

všechno dopisování diplomacie jeví se býti pouhou kancelářskou makulaturou.⁵⁶ „*Čas*“ mluví o makedonských povstalcích, o Bulharech, Makedoncích a Srbech. List přímo vyhrožoval: „Nebudou-li do jara reformy (jako že' nebudou), vyvolají povstání nové, hroznější a krvavější. Na jaře pak neomezilo by se povstání na Bulhary a Makedonce, ale přistoupily by k němu hromadně i Srbové...“⁵⁷

Kromě komentovaných i nekomentovaných zpráv o průběhu povstaleckých akcí přinášel český tisk často i obšírné stati o zeměpisné poloze a národnostním složení v Makedonii. K takovým patřil i větší článek v *Merhautově „Moravské orlici“*.⁵⁸

Dostí analytický a reálný pohled na makedonskou problematiku vrhala stať Karla Mely v „*Rozhledech*“ z roku 1903.⁵⁹ Mela rozebral síly, zainteresované na Makedonii a pak se podrobně pustil do výkladu požadavků, které si kladou sami Makedonci: „Konečně přicházejí ještě čtvrtí s radou, většinou rození Macedonci, kteří hlásají zásadu: Macedonie pro Macedoňany či jinými slovy chtějí autonomii Macedonie.“

Hlavním nositelem myšlenky autonomie a nedělitelnosti Makedonie však nebyl, jak se domníval Mela, jen Simeon Radev a jeho orgán „*L'Effort*“, vydávaný v Ženevě, nýbrž to byl požadavek celého jednoho křídla VMRO.⁶⁰ Podle Radeva Makedonii je třeba považovat za geografický, politický a etnografický celek (aspoň pokud je obydlena Slovany). Radev prý dokonce psal o jihoslovanském federativním státě s jedním společným spisovným jazykem. Radevovy federalistické myšlenky Mela akceptuje, neboť se domnívá, že by v nově utvořené federaci jihoslovanských států byla Makedonie rovnoprávným členem (se střediskem dokonce v Soluni nebo v Bitole) a tím by se odstranila řevnivost mezi srbskou a bulharskou vládou. Melovi nemohla ujít ani silná aktivita evropské, zvláště ruské diplomacie a s tím spojená i dosti čilá ruská činnost slavjanofilsky zaměřených časopisů, které si podrobně všimaly makedonské problematiky. Mela dále píše o Dimitru Rizovovi, který zaujímal důležitou funkci jako bulharský obchodní agent ve Skopji a byl odvolán až po jmenování Firmilijána skopským metropolitou. Rizov pléduje pro lojální autonomii Makedonie a je zastáncem hesla „Makedonie Makedoncům“ na základě statu quo a dorozumění rakousko-ruského z roku 1897. Rizovova pozice je v dosavadní spleti různých variant autonomie, jež se objevovaly u Makedonců, velmi zajímavá. Rizov zásadně odmítal autonomii na základě sanstefanského míru, v níž viděl přechod (most) ke spojení s Bulharskem. Pro Rizova byla podle Mely autonomie cílem, nikoliv prostředkem. Byl pro vytvoření samostatného makedonského státního útvaru v rámci federace států na Balkánském poloostrově.

Zajímavé jsou Rizovovy názory na cesty k dosažení autonomie Make-

⁵⁶ *Čas*, č. 272, 6. října 1903, str. 2.

⁵⁷ *Situace na Balkáně*, *Čas*, č. 310, 1903, str. 1.

⁵⁸ *Makedonie*, *Moravská orlice*, roč. 41, č. 299, 1903, str. 1–2.

⁵⁹ Karel Mela, *Makedonská otázka*, *Rozhledy*, roč. 13, sv. 1, 1903, str. 160–164 a 216 až 219.

⁶⁰ Pod Radevovou redakcí vycházel v Paříži rovněž „*Le Mouvement macédonien*“. Úkolem obou časopisů bylo seznámit evropskou veřejnost s cílem a úkoly národně osvobozeneckého hnutí.

donie, které Mela ve své stati rozebírá. Podle Rizova je možná autonomie Makedonie jen na základě dohody mezi Srbskem, Bulharskem a Černou Horou a ve spojení a pod patronací Ruska. Rizov prý dokonce navrhoval, aby Soluň byla prohlášena za společný přístav pro Srbsko a Bulharsko, a tím aby se do jisté míry uspokojily požadavky Srbů.

Zatímco mnozí pochybovali o ochotě Ruska a jiných velmocí zachovat celistvou, nerozdělenou Makedonii, Rizov věřil, že Rusko nechce rozdělení Makedonie a doporučoval bulharské vládě, aby souhlasila s autonomií Makedonie a s požadavkem zachování celistvosti a nerozdílnosti Makedonie.

Karel Mela je rovněž proti rozdělení Makedonie mezi Srby a Bulhary, „neboť jsou všichni Makedonci proti tomu a myslí, že něco podobného není možno bez evropské války“. Hlavní překážku viděl Mela v tom, že ani Rusko, ani Rakousko podobnou alternativu nepřipustí. Podle autora stati dokonce v případě, kdyby přece jen mělo dojít k rozdělení Makedonie, by Makedonci rádi přistoupili na okupaci Rakousko-Uherskem. Zde Mela jasně stojí na straně rakouských aspirací. Pokud jde o označení národnosti, Mela mluví o snahách „Bulharů a Macedonců“ a rozděluje tyto snahy podobně jako J. Karásek (viz dále) na čtyři základní části, které jsme již uvedli. Melova analýza rozložení sil v Makedonii odpovídala objektivní skutečnosti a vnášela jasno do složitých poměrů bulharsko-makedonských.

Literatura knižní i časopisecká o makedonské otázce se množila stále. V Masarykově měsíčníku „Naše doba“ se o ní pokusil pojednat Josef Karásek.⁶¹ Pokládá za nesprávné mluvit o makedonské otázce a domnívá se, že tu jde o celý komplex spletených problémů „s lokálními potížemi, jejichž řešení se setkává s obtížemi mezinárodními i jinými“. O Makedonii mluví Karásek jako o zkažených plicích, o milionech bacilů, o „wetterwinkelu“ a v podstatě přijímá Chéradameovy tři základní aspekty makedonské otázky: aspekt lokální, balkánský a evropský.⁶²

Rozdělení na vilajety a sandžaky přebírá Karásek od Karabljova, ve statistice dává nejvíce za pravdu V. Känčovovi, třebaže prohlašuje, a také tak většinou činí, „že se snažíme být nestrannými, ... a že ... nás nezastraší ani, bude-li článek tento se strany bulharské a srbské umlčen, tím by byl podán důkaz, že jsme se k pravdě nejvíce přiblížili“.

Ve stěhování Makedonců do sousedních i vzdálenějších zemí, kam je vyháněla chudoba, vidí Karásek oslabení slovanské pozice v Makedonii, na druhé straně však musí konstatovat, že po návratu přinášejí tito lidé nové myšlenky. Oficiální statistiky tenkrát uváděly, že ročně emigruje z Makedonie do sousedních zemí a do Rumunska více než 110 tisíc makedonských sedláků. V zemích, kam přicházejí, psal Ž. Balugdžić, účastní se tito lidé práce v různých výborech, které pracují na přípravách povstání v jejich zemi, tj. v Makedonii. Jsou nadšeni pro povstání nejen proto, že osvobodí Makedonii, nýbrž také proto, že jim povstání, jak se domnívali, může vrátit jejich bývalé postavení. Nenazývají se ani Srby, ani Bulhary,

⁶¹ Josef Karásek, *K otázce a literatuře makedonské, Starosrbské a Albánské*, Naše doba, roč. 10, 1903, str. 561–568, 666–673, 751–755, 829–836, 899–903.

⁶² André Chéradame, *La question macédonienne*, La Revue hebdomadaire, č. 12 a 13, str. 259.

cítí se sedláky, kteří jsou oloupeni a na otázku po národnosti odpovídají, že jsou křesťané, tj. Turkem ze svého statku vyhnaná rája.⁶³

Za velmi cennou by bylo možno považovat Karáskovu charakteristiku časopisů, které se speciálně zabývaly makedonskou problematikou, neboť tato oblast není dosud bohužel makedonskou historiografií téměř vůbec zpracována.⁶⁴ Karásek byl první, kdo v české odborné publicistice pojednal nebo se aspoň zmínil o existenci socialistického tisku v Makedonii. Makedonská socialistická skupina Vasila Glavinova začala v polovině roku 1895 vydávat časopis „Revoluce“ (Revolucija), který vycházel jako orgán „makedonských revolucionářů“. Cíle časopisu Karásek stručně charakterizoval v několika heslech: revoluce, svoboda, makedonská republika, balkánská federace. Po krátkém vycházení Revoluce Glavinovova socialistická skupina začala v roce 1898 vydávat list „Političeska svoboda“ (Karáskem mylně uváděna jako Političeska borba). Zároveň začala vydávat populární brožury s cílem přiblížit makedonskému pracujícímu člověku socialistické myšlenky.⁶⁵

Karásek pokládal návrh na balkánskou konfederaci za velmi pozoruhodný a přijímal Rizovovo stanovisko a názory některých Srbů, aby se Soluň stala společným přístavem. Autor však upustil od vlastních závěrů k celé problematice vztahů srbsko-bulharských. „A proto máje na zřeteli a pro poučení zkušenosti jiných, vzdávám se úsudku o Makedonii a Starém Srbsku, připomínaje pouze, že v Makedonii pracují pro sebe i jiné propagandy, jako francouzská, anglická, ba znalec poměrů tamějších mne ujíš-

⁶³ Živojin Balugdžjtsch, *Die ekonomischen Ursachen der Gährung in Makedonien*, Die Neue Zeit, roč. 19, 1900/1901, str. 292 n. Též samostatně Stuttgart 1901. Balugdžić Živojin, novinář a diplomat (1868–1943). Právnícká studia dokončil v Ženevě, dlouho žil v emigraci jako odpůrce Obrenovićů. Do Srbska se vrátil v roce 1903. Byl nějaký čas sekretářem krále Petra a vedoucí tiskového odboru; musel toto místo opustit na žádost vlády radikálů. Od roku 1906 byl v diplomatických službách: jako konsul ve Skopji, vyslanec v Aténách, Římě a Berlíně. V mládí byl socialistou a také později, když se stal člověkem dynastie Karadjordjevićů, usiloval a udržoval styky se socialistickými a buržoazně demokratickými kruhy v Srbsku i v zahraničí. Jako novinář dlouho spolupracoval s deníky a časopisy: Delo, Politika, Srpski književni glasnik.

⁶⁴ Tak např. podle Karáska časopis „Glas Makedonski“ propagoval heslo „makedonského Bulharska“ a byl hlavním orgánem makedonské emigrace; „Borba“ spolehala hlavně a především na pomoc ruského cara, časopisy „Buntovnik“, „Glas“ a orgán makedonských teroristů „Otámštenie“ vycházely bez označení odpovědného redaktora a rozšiřovaly se ilegálně. Od roku 1902 začalo vycházet v Kjustendilu „Svjato delo“, které charakterizovalo uvedené časopisy jako orgány „exaltujících hlav“. Dnes už však víme, že „Buntovnik“ začal vycházet koncem roku 1898 a že jej vydával Gjorče Petrov. Vyšlo celkem asi 11 čísel. Časopis byl určen výlučně pro potřeby revolučního hnutí. Viz *Istorija na makedonskiot narod*, kn. 2, str. 190. Časopis „Otámštenie“ byl spojen se skupinou Makedonští revoluční teroristé, k níž ideově lze zařadit také Makedonský tajný revoluční komitét, který se objevil v makedonském hnutí začátkem roku 1898.

⁶⁵ Do Ilindenského povstání vyšly v této knižnici tři brožury: *Povik kon makedonskiot raboten narod*, Sofie 1898; *Rabotničeski rečnik*, Sofie 1902; *Makedonija i kađe e nadežta*, Sofie 1902. Po jednoročním zastavení listu „Političeska svoboda“ doplnily uvedené brožury do určité míry mezeru ve vydávání makedonského socialistického tisku. Viz *Istorija na makedonskiot narod* 2, str. 199–200.

List „Maleševski Balkan“ vystupoval podle Karáska ostře proti bulharské politice v Makedonii a vytykal makedonské emigraci v Bulharsku, že zapomíná na své krajany.

foval, že v Soluni existuje — 17 propagand“. Karáskův závěr zde uvádím proto, aby se vidělo, jak složitá byla makedonská problematika, jak mnoho zájmů se střetávalo na území Makedonie, jak nesnadné bylo proniknout do složitostí těchto otázek a orientovat se v nich.

Události v balkánských slovanských zemích, zvláště v Makedonii, n sledovaly pouze časopisy jednotlivých českých politických stran, nýbrž také např. různé časopisy spolkové, obrázkové a jiné. Dokonce vyšlo několik samostatných publikací. Svědčí to nesporně o masovém zájmu české veřejnosti o balkánské události a také o sympatiích, které tím projevovat český lid porobenému lidu Makedonie. „Povstání v Makedonii ubývá — tak hlásají Turci, ... Ale nikoli — tak úplný konec ještě tomu být nemůže — tak všechna spravedlnost, lidská i božská dosud na světě nezhylnula! Povstání konce není a nebude bohda dříve, dokud se nesplní sen ubohého národa, sen o svobodě, anebo aspoň o snesitelném životě, nezávislém na libovůli barbarských Asiatů, sen, viděný horečnými očima nad tolikerou lidskou krví prolitou! Ano, myšlenka povstání zabírá čím dále tím více myslí a srdcí slovanských; pomalu celé jižní Slovanstvo chápe, že zde není jiné možnosti, nežli bojovati na život a na smrt a padnouti, ale pádem svým zlomiti zároveň navždy moc a sílu prokletého toho pronároda osmanského!“ S takovou láskou, s takovým soucitem se slovanským národem makedonským a s takovou nenávistí k jeho tureckým utlačovatelům psaly „Besedy lidu“, které přinesly v roce 1903 na první straně fotografii kruševské povstalecké čety a perokresbu Kláštera sv. Bogorodica na břehu Ochridského jezera od malíře Františka Zvěřiny. ⁶⁶ List je plně na straně „partyzánské války“, guerilly makedonského lidu a ukazuje na podobné případy Černohorců, kteří se takto ubránili Turkům, nebo Španělů proti Napoleonovi či Burů proti Angličanům.⁶⁷

Atraktivní název útlé knížky Václava Čechova⁶⁸ (zřejmě pseudonym) *Macedonie a válka slovansko-turecká* nepřinášela sice nic nového, ale vycházela z potřeby doby a chtěla zdůraznit bratrské styky Čechů s jižními Slovany.⁶⁹ Také Čechov požaduje konečné vyřešení makedonské otázky: „Míra hořkosti utlačovaných národů křesťanských pod panstvím tureckým

⁶⁶ Malíř F. B. Zvěřina, rodák z Hrotovic na Moravě, byl členem české národní pouti, kterou vedl roku 1867 František Palacký do Moskvy a Petrohradu. Zvěřina byl po II. světové válce nazýván pionýrem slovanské vzájemnosti. Koncem 50. let minulého století totiž mu vytýkali, že z jeho obrazů „dýchá příliš — panslavismus“. Zvěřinovy kresby a obrazy pomáhaly českému čtenáři lépe poznat Makedonii v době, kdy se o ní na začátku století v českém i evropském tisku hodně psalo. Srov. Ochridské jezero, Zlatá Praha 1900, str. 452 (později Kalendář republiky, 1921); Monastýr sv. Ilija, Zlatá Praha, roč. 20, 1903, str. 401; Klášter sv. Efrosina v Makedonii, Zlatá Praha 1903, str. 212; táž kresba v *Illustrierte Zeitung*, č. 3109, 21. 1. 1903, 157; Beznosý guslar Mato Zerkovac v odboji proti Turkům, Zlatá Praha, roč. 20, 1903, str. 553; Nádvoří kláštera sv. Lazara v Makedonii, *Illustrierte Zeitung*, č. 1, 1903, str. 156; Monastyr sv. Lavra, *Illustrierte Zeitung*, sv. 120, 1903, str. 457; Klášter sv. Jiří v Makedonii, *Illustrierte Zeitung*, 1903/1, Bd. 120; později táž kresba v *Zlaté Praze*, č. 52, 1905, str. 40 a 48.

⁶⁷ *Besedy lidu*, roč. 11, č. 24, 1903, str. 277, 284, 286.

⁶⁸ Václav Čechov, *Makedonie a válka slovansko-turecká* (s mapkou poloostrova Balkánského), Třebíč 1903.

⁶⁹ Záměr své práce vysvětlil Čechov hned v úvodu: „A poněvadž jedná se tu o Bulhary a Srby, s nimiž nás Čechy víže bratrské pouto, a poněvadž s napětím u nás sleduje se průběh hnutí v Makedonii, odhodlal jsem se ku sepsání této brožurky“ (str. 3).

je dovršena! Hodina vysvobození nadchází! Otázka macedonská musí být v nejkratším čase vyřešena!“

„Aby laskavý čtenář dobře porozuměl otázce macedonské“, pojednal Čechov zvláště nejdříve o dějinách, obyvatelstvu a zvlátnostech jednotlivých balkánských zemí. V rámci turecké říše pak podal výklad o Albánii, Thrákii a Makedonii, kde vývoj poměrů sleduje od svatoštěpánského míru po současnost. Spory sousedních zemí a Turecka o Makedonii staví hlavně na principu náboženském, tj. jako boj mezi zastánci patriarchátu a exarchátu. Čechovův spisek splnil především účel informativní. Byl to jeden z pohledů tehdejší české veřejnosti na balkánské události.

Také cestopis Josefa Zdeňka Raušara má sice přiléhavý název *Na půdě sopečné*, ale pro poznání skutečných poměrů v Makedonii přináší velmi málo.⁷⁰ Jeho cestopisné popisy Makedonie mají charakter apolitického pozorovatele.

Ilindenské povstání našlo zcela přirozeně svůj odraz také v umělecké tvorbě řady evropských literárních osobností. Tak např. vedle prací Viktora Margueritta a zvláště pak Pierra D'Espagnata, M. Gorkého, P. Javorova a řady dalších, nacházíme také zatím jeden český umělecký ohlas na události v Makedonii. Jaroslav M. Petrbok, významný český paleontolog,⁷¹ vyzval ve své básni českou veřejnost na pomoc makedonským bratřím. Je to zatím jediný nalezený básnický výtvar v české literatuře té doby, v němž se jeho autor obrací s „prosbou za Makedonci“.⁷² Jistě to nebyl jediný podobný ohlas na události v Makedonii. Další výzkum by měl přinést bohatší materiály.

K literárním výtvorům, které vznikly bezprostředně jako ohlasy na národně osvobozenecký boj lidu Makedonie, lze řadit také Faitovy fejetony, o nichž pojednáváme jinde, vyprávění Františka V. Krále o akcích povstaleckých čet, Výmolovy obrázky z bojů a uprchlických táborů, Klimešovo

⁷⁰ Josef Zdeňka Raušar, *Na půdě sopečné. Z potulek po Srbsku, Makedonii a Turecku*, Matice lidu, roč. 38, č. 5, Praha 1903.

⁷¹ Petrbok Jaroslav (1881–1961), český učitel, paleontolog a stratigraf, znalec středoevropských, balkánských a asijských čtvrtohor. Na svých četných cestách po Balkáně, Malé Asii, Sýrii a Palestině nashromáždil bohaté sbírky, uložené dnes v Národním muzeu v Praze. Napsal více než 250 vědeckých prací a také populární knihu o pračlověku.

⁷² Jaroslav M. Petrbok, *Prosbu za Makedonci*. Báseň věnovaná autorem v jejich prospěch. V Praze 1903.

Země naše drahá, ku které tak lnem',
sténá pode vraha ocelovým jhem!

Vás, bratři, jimž vlast je dána u Vltavy,
Vás, bratři, jež jedna krev nás pojí,
k Vám, z ryků bojů a ohňů ze záplavy
rcem: „Vy pomozte nám v boji!“

Země naše drahá, ku které tak lnem',
sténá pode vraha ocelovým jhem!

„Nám v boji pomozte, ne silou chrabré páže,
již druhý věk svou bráníte již otčinu,
však jedna krev, nás, krev naší matky váže:
pomoci bratru proti zlosynu!“ atd.

svědectví o organizaci povstaleckých oddílů apod. Třebaže to byla vyprávění „dle skutečných událostí“, jejich autoři se je snažili literárně zpracovat a dotvářet.

* * *

Přehled informací, názorů a hodnocení českého tisku o událostech na Balkáně v roce 1903 svědčí o tom, že „balkánská problematika“ byla u nás tehdy již tradičním tématem a že česká veřejnost sledovala emancipační hnutí obyvatelstva v Makedonii s živým zájmem. Vědělo se u nás, že makedonští povstalci „byli rodáci macedonští . . ., příslušníci širokých lidových mas, vzbouřených hrůzovládou tureckou“ — jak to napsal V. Prach ve „Slovanském přehledu“ o dva roky později. Buržoazní a maloburžoazní české časopisy informovaly o událostech v Makedonii především ze slovanofilského hlediska, kterým tehdy Kramář i citovaný Klofáč zastírali soudobé třídní rozdíly v české společnosti. Než přece jen daly zprávy o osvobozeneckém boji makedonského lidu důležité podněty k přemýšlení o postavení vlastního národa, resp. o národnostní otázce také ve střední Evropě. Nepochybně právě makedonské povstání přispělo k tomu, aby čeští sociální demokraté začali důrazněji než doposud upozorňovat na to, že „řada národů touží po své samostatnosti a po svém scelení“ a že „utišení národové východní Evropy . . . mohou se nadíti svobody . . . ze společenské (rozuměj sociální — socialistické — I. D.) revoluce, již připravuje hnutí socialistické“. („Akademie“, roč. 8., 1903/4, str. 151.)

БАЛКАНСКАЯ ПРОБЛЕМАТИКА А ЧЕШСКОЕ ОБЩЕСТВО

Македонская историография в последних годах интенсивно разрабатывает проблематику национально-освободительного движения конца прошлого и начала нашего столетия, особенно т. наз. Илинденского восстания в 1903 году.

Чешский народ с интересом следил за событиями на Балканах начиная с 70-ых годов прошлого века. Чешская ежедневная и периодическая печать довольно подробно писала о политической ситуации в Мakedонии и помогала правильно понять движение за национальную эмансипацию.

Автор статьи анализирует взгляды отдельных чешских политических партий и групп на события в Мakedонии в начале нашего столетия. Более обстоятельное внимание уделяет автор взглядам представителя национально-социальной партии Вацлава Kloфаца, который посетил македонских повстанцев и познакомился с положением на Балканах. В. Kloфач резко выступал против немецкого „Дранг нах Остен“, против проникновения немецкого капитала и распространения немецкого влияния в балканских славянских странах и против австро-венгерской политики на Балканах. С другой стороны, однако, Kloфач идеализировал массовность революционного движения в Мakedонии и был защитником идеи славянской взаимности.

Чешский народ стоял всегда на стороне поработенных наций и национальностей на Балканах; организовал открытые собрания, на которых выражал свои симпатии к ним. Наряду с национально-социальной партией выразили свои взгляды на события на Балканах также другие политические партии и группы.

Автор анализирует статьи, комментарии и информации о Балканах в чешской ежедневной печати (Národní listy, Duch času, Lidové poviny и др.), особое внимание уделяет социалистической печати (Akademie, Právo lidu, Rovnost) и статьям прямым чешских участников македонского восстания. Он подчеркивает тот факт, что событиями в Мakedонии опять начало интересоваться Международное социалистическое бюро. В статье указывается также на отношение чешской социал-демократической партии к положению на Балканах в начале нашего столетия.

Нами проведенный обзор и анализ информационных и взглядов на события в Мakedонии в 1903 году свидетельствует о том, что чешский народ с интересом следил за „балканской проблематикой“.

